

МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Факультет інформатики, математики та економіки

Кафедра соціології та філософії

Пояснювальна записка

до дипломної роботи

за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавр

на тему: **«Вплив освітнього і соціального середовища на**

планування старшокласниками професійного майбутнього»

Виконав: студент 4 курсу, групи 520і

Спеціальності 054 Соціологія

Пастушок Олександр Володимирович

Керівник: д. соц. н., проф. Глебова Н. І

Рецензент: д. соц. н., проф. Гордієнко Н. М..

АНОТАЦІЯ

Пастушок Олександр Володимирович

Вплив освітнього і соціального середовища на планування старшокласниками професійного майбутнього

У дипломній роботі досліджено соціальні й освітні чинники, що впливають на професійне самовизначення старшокласників в умовах сучасних трансформацій українського суспільства. В умовах зростання вимог до підготовки фахівців і соціальної нерівності доступу до якісної освіти, особливе значення набуває роль шкільного та соціального середовища у формуванні у молоді усвідомленого вибору професійного шляху.

Розділ 1 роботи присвячено теоретико-соціологічному аналізу середовищних впливів на процес професійного самовизначення школярів. У підрозділі 1.1 розкрито значення соціокультурного середовища як базису формування професійних орієнтацій, зокрема через призму цінностей, доступу до культурних ресурсів та впливу інформаційного простору. У підрозділі 1.2 проаналізовано роль родини, школи та однолітків у процесі професійного вибору — як через соціальний тиск і очікування, так і через підтримку особистісного розвитку.

У другому розділі подано результати авторського соціологічного дослідження «Школа очима учнів». У підрозділі 2.1 висвітлено методологію дослідження, вибірку, інструментарій та процедуру збору емпіричних даних. Підрозділ 2.2 містить аналіз ставлення учнів до шкільного середовища, а також узагальнення даних щодо їхніх уявлень про професійне майбутнє, рівень обізнаності та сформованості орієнтацій, впливу шкільної атмосфери, педагогічного колективу та стосунків у класі на вибір професії.

Метою дослідження є виявлення основних факторів, що детермінують розвиток самосвідомості школярів і впливають на їх професійну орієнтацію. Робота ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує соціологічні, психологічні та педагогічні концепти. Практична значущість дослідження полягає в можливості застосування його результатів у вдосконаленні профорієнтаційної роботи в закладах освіти, а також у соціальних практиках, спрямованих на підтримку молоді в процесі професійного вибору.

Ключові слова: професійне самовизначення, соціальне середовище, освітнє середовище, старшокласники, соціологічне дослідження, школа, профорієнтація.

ABSTRACT

Pastushok Oleksandr Volodymyrovych

Influence of Educational and Social Environment on High School Students' Planning of Professional Future

The thesis examines the social and educational factors that influence the professional self-determination of high school students in the context of modern transformations of Ukrainian society. In the context of growing requirements for training and social inequality in access to quality education, the role of the school and social environment in shaping young people's conscious choice of a professional path is of particular importance. Chapter 1 of the paper is devoted to the theoretical and sociological analysis of environmental influences on the process of professional self-determination of schoolchildren. Subsection 1.1 reveals the importance of the socio-cultural environment as a basis for the formation of professional orientations, in particular through the prism of values, access to cultural resources and the influence of the information space. Subsection 1.2 analyzes the role of family, school, and peers in the process of professional choice, both through social pressure and expectations and through support for personal development.

The second section presents the results of the author's sociological study “School through the eyes of students”. Subsection 2.1 describes the research methodology, sample, tools and procedure for collecting empirical data. Section 2.2 analyzes students' attitudes toward the school environment and summarizes data on their perceptions of their professional future, level of awareness and orientations, and the impact of the school atmosphere, teaching staff, and classroom relationships on their career choice.

The aim of the study is to identify the main factors that determine the development of students' self-awareness and influence their professional orientation. The work is based on an interdisciplinary approach that combines sociological, psychological, and pedagogical concepts. The practical significance of the study lies in the possibility of applying its results in improving career guidance work in educational institutions, as well as in social practices aimed at supporting young people in the process of professional choice.

ЗМІСТ

ВСТУП.....

РОЗДІЛ 1. СЕРЕДОВИЩНІ ВПЛИВИ НА ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

1.1. Соціокультурне середовище як чинник формування професійної
орієнтації молоді

1.2. Роль родини, школи та однолітків у професійному самовизначенні
старшокласників

РОЗДІЛ 2. РЕЗУЛЬТАТИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ «ШКОЛА ОЧИМА УЧНІВ»

2.1. Методологія та організація проведення емпіричного дослідження

2.2. Аналіз ставлення учнів до навчального середовища школи

ВИСНОВКИ.....

.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ

ДЖЕРЕЛ.....

ВСТУП

Останніми роками соціально-економічний розвиток країни супроводжується формуванням ринку праці, для якого характерними є зростання безробіття, загострення конкуренції, виникнення нових вимог до рівня підготовки фахівців, які здатні швидко адаптуватися до сучасних умов. Зрозуміло, що вибір професії старшокласником залежить від багатьох чинників, однак важливим є і самовизначення молодої людини ще під час шкільного навчання. Разом з тим диспропорції суспільного розвитку даються взнаки й тут: значно поглибився розрив між рівнем знань, що його забезпечують звичайні школи, і рівнем знань учнів привілейованих гімназій та ліцеїв, де навчаються діти заможних батьків. Через це й перспективи продовжити навчання у вузі теж дуже неоднакові. У соціологічному аналізі стану сучасної загальної середньої освіти сьогодні активно вивчаються її цінності, орієнтири батьків і дітей, їхня реакція на запровадження нових форм освіти, бо закінчення загальноосвітньої школи є для молоді одночасно й моментом вибору життєвого шляху, професії, виду занять. Дослідники стверджують, що особистісне значення вибору професії школярам здебільшого зрозуміле. Майже всі вони вбачають у правильному виборі професії джерело особистого добробуту і щастя. Але аналіз соціологічних показує, що більшість учнів всерйоз не замислювались над цим в школі, не усвідомлює значення правильного вибору професії, і не має певності в правильності вибору. Отже, більшість старшокласників стоїть перед проблемою, яка не вирішується наодинці, адже найбільшу роль у виборі професії відіграє соціальне і освітнє середовище розвитку старшокласників.

Стан розробки проблеми.

Важлива роль у дослідженнях різнопланових проблем професійної орієнтації школярів сьогодні належить таким наукам як соціальна психологія, педагогіка, соціологія, що ґрунтуються у своїх розвідках на загальнотеоретичних підходах до вивчення розвитку самосвідомості, розроблених в теорії психоаналізу З. Фрейда і неофрейдизму, індивідуальній

психології А. Адлера, аналітичній психології К. Юнга, К. Роджерса і В. Франкла, роботах представників гуманістичного напрямку А. Маслоу, К. Роджерса, Г. Олпорта.

Проблеми обумовленості джерел розвитку особистості присвячені праці Л. Рубінштейна, Г. Костюка, Н. Пряжникова. Розвиток особистості у контексті суспільного способу її життя, що містить потенційні можливості її становлення ґрунтовно розглянуті в працях К. Альбуханової-Славської, І. Бега, Д. Закатнова та багатьох інших.

Вітчизняними вченими розроблені концепції профорієнтації учнівської молоді (Є. Павлютенков, В. Зінченко, М. Тименко, М. Янцур) та професійного самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу (А. Гуцан, О. Морін, З. Охріменко, О. Пархоменко), технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення (Д. Закатнов), розроблена методологія досліджень учнівських етапів підготовки до професійного навчання (Г. Бал, Л. Дзюбко, П. Перепелиця, В. Рибалка, Л. Дзюбко, Л. Гриценко).

Однак, на нашу думку, досі бракує спеціальних соціологічних досліджень, які детальніше виявлятимуть і розкриватимуть характеристики впливів локального (в рамках школи, класу) освітнього і соціального середовища на планування старшокласниками професійного майбутнього в соціальних контекстах основних викликів сучасності.

Об'єктом дослідження є соціальне і освітнє середовище розвитку старшокласників.

Предметом дослідження виступають чинники впливу освітнього і соціального середовища на професійну орієнтацію старшокласників.

Мета дослідження: розкрити сутність факторів, які детермінують розвиток самосвідомості школярів і виявити чинники впливу на їх професійне самовизначення у соціальному й освітньому середовищі.

Дана мета визначила постановку і вирішення **наступних завдань:**

- розкрити сутність основних підходів сучасної соціологічної науки до вивчення впливу освітнього і соціального середовища на професійне самовизначення школярів;

- проаналізувати спрямування основних впливів освітнього і соціального середовища на професійну орієнтацію старшокласників;

- виявити чинники впливу освітнього і соціального середовища на професійну орієнтацію старшокласників.

Теоретико-методологічною основою дослідження укладають принципи соціально-філософського, соціально-психологічного та соціологічного підходів – для узагальнення в рамках соціологічної рефлексії багатоаспектності проблеми розвитку самосвідомості старшокласників, обумовленої низкою чинників соціально-економічного, соціокультурного і соціально-психологічного характеру. Методологія міждисциплінарного підходу дозволяє інтегрувати знання різних галузей науки про предмет для формування цілісної картини дослідження. Методами дослідження є загальнонаукові: класифікація, абстрагування, порівняння, формалізація, аналогія, дедукція, індукція, синтез, аналіз.

Наукова новизна дослідження: полягає в комплексному аналізі та виявленні основних чинників впливу соціального і освітнього середовища на розвиток самосвідомості старшокласників.

Науково-практична значимість дослідження: обумовлена тим, що отримані дані розширюють і уточнюють уявлення про чинники впливу соціального і освітнього середовища на старшокласників. Висновки дослідження в контексті сучасного соціологічного знання можуть знайти застосування в подальших теоретичних дослідженнях, використовуватися для аналізу соціальних аспектів розвитку старшокласників і формування рекомендацій для педагогів, батьків, адміністрацій шкіл і органів самоврядування місцевих громад.

РОЗДІЛ 1. СЕРЕДОВИЩНІ ВПЛИВИ НА ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

1.1. Соціокультурне середовище як чинник формування професійної орієнтації молоді

Історія суспільного розвитку засвідчує, що соціальні інститути освіти зароджуються у Стародавній Індії, Стародавньому Римі, де в школах за певну плату вчителі навчали дітей з аристократичних сімей граматики, філософії, музики, красномовства, юриспруденції, медицини тощо. Діти з інших родин, як правило, навчалися безпосередньо в процесі трудової діяльності. За таких умов визначальну роль у навчанні й вихованні дітей продовжувала відігравати сім'я.

У середньовіччі освіта набуває більш організованого характеру, але планомірна передача знань існує здебільшого в межах соціального інституту релігії. Християнська церква в Європі запроваджує цілу систему спеціальних навчальних закладів для підготовки осіб духовного стану. У Парижі, Оксфорді та інших містах виникають перші університети. Згодом культурно-освітні функції університетів розширюються, там починають навчати юриспруденції та медицини, опрацьовують перші наукові дослідження з математики, логіки, фізики. Але освіта була доступна лише дітям з багатих і «шляхетних» родин.

Докорінно змінюється інститут освіти в індустріальному суспільстві XIX-XX ст. Ці зміни було зумовлено потребами науки, науково-технічного прогресу, змінами в культурі й житті людей. Освіта поступово стає доступною широким верствам населення. Поширюється мережа середніх і спеціальних шкіл, значно збільшується кількість вищих навчальних закладів. Неповна, а потім і повна середня освіта стає необхідною умовою отримання професії в основних галузях промисловості. Докорінно змінюється і сутність освіти. Якщо в доіндустріальний період її було орієнтовано головним чином

на збереження й відтворення культури, досвіду і знань попередніх поколінь, то в індустріальному суспільстві освіта стає активним елементом, ключовим чинником суспільного прогресу, культурних і соціальних змін. Сьогодні освіта дає небачену раніше віддачу, а приріст національного доходу за рахунок капіталовкладень у сфері освіти досягає 40-50%.

Сучасна освіта перетворилася на багатоступеневу систему, яка дає змогу людині постійно працювати і освоювати раніше набуті людством знання й навички. Освіта стає визначальним чинником у процесі соціалізації особистості, засвоєння нею соціалізаційних навичок і соціального статусу, який визначається передовсім престижністю професії. Здобута освіта значною мірою визначає дальшу кар'єру людини, її місце в житті [11].

Тому в розвинених суспільствах сьогодні існує ціла освітня система профорієнтації старшокласників ще за шкільною партою.

Вітчизняними вченими розроблені концепції профорієнтації учнівської молоді (Є. Павлютенков, В. Зінченко, М. Тименко, М. Янцур) [14], та професійного самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу (А. Гуцан, О. Морін, З. Охріменко, О. Пархоменко) [21], технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення (Д. Закатнов) [10], розроблена методологія досліджень учнівських етапів підготовки до професійного навчання (Г. Бал, Л. Дзюбко П. Перепелиця, В. Рибалка, Л. Дзюбко Л. Гриценко, О. Мельник) [9;15;17].

Старшокласники сьогодні, як ніколи раніше, добре обізнані зі станом справ – вони добре бачать, що останніми роками соціально-економічний розвиток країни супроводжується розвитком ринку праці, для якого характерними є зростання безробіття, загострення конкуренції, виникнення нових вимог до рівня підготовки фахівців, які здатні швидко адаптуватися до сучасних умов. Зрозуміло, що вирішення цих проблем залежить від багатьох чинників, однак важливим є і самовизначення молодої людини ще під час шкільного навчання.

Важлива роль у дослідженнях різнопланових проблем професійної орієнтації школярів сьогодні належить таким наукам як соціальна психологія, педагогіка, соціологія, що ґрунтуються у своїх розвідках на загальнотеоретичних підходах до вивчення розвитку самосвідомості, розроблених в теорії психоаналізу З. Фройда і неофройдизму, індивідуальній психології А. Адлера, аналітичній психології К. Юнга, К. Роджерса і В. Франкла, роботах представників гуманістичного напрямку А. Маслоу, К. Роджерса, Г. Олпорта.

З доволі великої кількості підходів до вивчення проблеми професійного самовизначення особистості, вченими сьогодні виокремлюються поведінковий, психодинамічний і гуманістичний напрями. Принципові розбіжності між ними здебільшого виникають під час вирішення трьох проблемних питань: про фактори, характер і сутність професійного розвитку особистості [15].

У поведінковому підході, як (теорія навчіння, когнітивна теорія), центром є не особистість, а взаємодія її з соціальним середовищем. Дослідження такої взаємодії спрямоване на розробку технологій формування певних поведінкових навичок, навичок спілкування або ж схем поведінки людини у певних ситуаціях. Людина при цьому виступає лише як продукт впливу навколишнього середовища, в якій відсутня перспективна мета діяльності, несформоване глибоке і емоційне внутрішнє життя, її переживання тощо [17].

Головною метою психодинамічного або ж функціонального напрямку, до якого належить теорія психоаналізу З. Фройда і неофройдизм, індивідуальна психологія А. Адлера, аналітична психологія К. Юнга, К. Роджерса і В. Франкла є дослідження умов, які забезпечують формування „Я-концепції” та професійної перспективи особистості. Таке формування базується на глибокому самоаналізі особистості і виробленні нею нового образу свого „Я” за рахунок усвідомлення прихованих мотивів і механізмів саморегуляції поведінки.

Представники гуманістичного напрямку (А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт) [16] предметом своїх досліджень визначають людину з усіма її особливостями, досвідом, можливостями і потенціями, життєвими планами і перспективами і вважають, що нав'язати сенс її життя людині неможливо, можна створити лише умови для саморозвитку, надати особистості підтримку і допомогти їй в цьому процесі.

При цьому головним положенням цього напрямку є визнання того, що джерелом розвитку особистості є сама особистість, її активність, самостійність, ініціативність, творчість і відповідальність, і будь-якій діяльності особистості властива «потенційність», яка характеризує у її розвитку наявність чогось, але ще не розкритого і не реалізованого нею [25].

Проблеми обумовленості джерел розвитку особистості присвячені праці Л. Виготського, С. Рубінштейна, Г. Костюк, Н. Пряжникова. Розвиток особистості у контексті суспільного способу її життя, що містить потенційні можливості її становлення ґрунтовно розглянуті в працях К. Альбуханової – Славської, І. Беха, Д. Закатнова та багатьох інших.

Вітчизняні соціальні психологи підходили до проблеми з різних точок зору. Так, Л. Виготський вважав, що причиною змін, що відбуваються в розвитку особистості впродовж певного періоду і які цілком визначають ті форми і той шлях, прямуючи яким, людина набуває нових властивостей особистості є «соціальна ситуація розвитку», яка визначається поєднанням зовнішніх і внутрішніх умов життєдіяльності особистості, віддзеркалена в переживаннях і реалізована в діяльності разом з іншими людьми [6]. Л. Рубінштейн вважав, що властивості особистості у розвитку зумовлюються протиріччями, визначаються спрямованістю, спонукаються мотивами і реалізуються у вчинках. Соціальні вимоги не проектуються механічно в людину, а опосередковуються внутрішніми умовами, перш за все, власною моральною самодіяльністю [23].

Г. Костюк обґрунтовує тезу, що становлення особистості є детермінований суспільними умовами (навчанням, вихованням) процес її

„саморуху”, що спонукається внутрішніми суперечностями, які виникають у ньому. З розвитком особистості зростає значення внутрішніх умов. Внутрішнє середовище стає фактором подальшого розвитку особистості [13], а проблема розвитку особистості у своїй висхідній формі є проблемою суспільного способу її життя, який містить у собі різні потенційні можливості її становлення (К.Альбуханова-Славська) [1]. Довільна поведінка є людською самодіяльністю, тому що вона найбільшою мірою пов'язана з тими діями і вчинками, які мотивуються осмисленим рішенням. Для вольових проявів суттєве те, що вони перетворюють мислення особистості у вчинкове, дієве, емоційно-вольове. А це – шлях до розвитку активної, творчої особистості (І. Бех.) [4, с. 33]. Останніми роками соціально-економічний розвиток країни супроводжується формуванням ринку праці, для якого характерними є зростання безробіття, загострення конкуренції, виникнення нових вимог до рівня підготовки фахівців, які здатні швидко адаптуватися до сучасних умов. Зрозуміло, що вирішення цих проблем залежить від багатьох чинників, однак важливим є і самовизначення молодого людини ще під час шкільного навчання.

Дослідники вказують, що кризові явища суспільства даються взнаки й тут: значно поглибився розрив між рівнем знань, що його забезпечують звичайні школи, і рівнем знань учнів привілейованих гімназій та ліцеїв, де навчаються діти заможних батьків. Через це й перспективи продовжити навчання у вузі теж дуже неоднакові. Діти з матеріально незабезпечених сімей втрачають можливість одночасно із середньою здобути професійну освіту, оскільки значно скоротилася кількість ПТУ. Скорочення мережі позашкільних дитячих установ (спортивних, музичних, природничо-технічних тощо) призвело до значного зростання кількості неформальних груп підлітків, котрі демонструють здебільшого не найліпші взірці поведінки й моральних цінностей [7].

Але разом зі доступністю освіти з'явилися нові проблеми і їх чинники залежать як від самих здобувачів освіти, так і від ставлення суспільства.

Сучасні професії потребують ґрунтовних знань, фундамент яких закладається ще в школі. А в школі з кожним роком ускладнюється шкільна програма, пропущені години все важче надолужити самотужки, і багатьом старшокласникам доводиться звертатись до послуг репетиторів, щоб отримати прийнятні для здійснення мрії про навчання бали під час іспитів і ЗО. Адже саме поверхневі знання предметів і невміння старшокласників самостійно працювати створюють значні труднощі для багатьох вже у професійному закладі. Багатьох чекає і розчарування у обраній професії, а відтак – втрачені роки на помилково обраний шлях професійного розвитку [24].

Тому такі чинні нормативні документи, як «Державна національна програма „Освіта: Україна ХХІ століття”» [8], Конвенція про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів №142 (ратифіковано Україною 3 травня 1979 р.) [12], Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається (наказ Міністерства освіти України, Міністерства праці України і Міністерства у справах молоді і спорту України від 2 червня 1995 року [19] обґрунтовують упровадження єдиної системи професійного орієнтування учнівської молоді, яка охоплює освітні заклади дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної та вищої освіти, а також заклади культури, фізичної культури і спорту, підприємств і громадських організацій, для забезпечення супроводу розвитку професійної кар’єри випускників загальноосвітніх і особливо вищих навчальних закладів [8].

1.2. Роль родини, школи та однолітків у професійному самовизначенні старшокласників

Автори концепції **“Нова українська школа”** зауважують, що «за експертними прогнозами, у 2020 році найбільш затребуваними на ринку праці будуть вміння навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити

мету та досягати її, працювати в команді, спілкуватися в культурному середовищі, тому на часі педагогіка партнерства: тісна й плідна співпраця між учителем, учнем і батьками, які мають стати рівноправними учасниками освітнього процесу [20]. Разом з тим, науковці, що досліджують методи профконсультаційної роботи зі старшокласниками, зазначають, що головна проблема, яка виникає під час входження людини у професійне середовище, є її відповідність, як носія потенційних можливостей виконання конкретних функцій, рівню вимог професійного середовища. Для вирішення означеної проблеми існує ряд суспільних засобів і серед них чільне місце належить системі професійної орієнтації учнівської молоді. Важливість цієї ланки підготовки особистості до життя та майбутньої праці суттєво зросла в умовах реформування системи середньої освіти в Україні й надання їй профільної спрямованості. Адже запровадження профільного навчання у старшій школі певним чином змінює традиційне бачення процесу професійного самовизначення учнівської молоді [15].

Однак аналіз відповідей на запитання соціологічного опитування [5]: «Чому суспільству не байдуже, чи правильно ти вибрав професію?» показав, що більшість учнів не усвідомлює значення правильного вибору професії для розвитку суспільства. Близько 70% школярів взагалі нічого не відповіли на це запитання, 30% - частково розуміють значення вибору професії для суспільства, але дають в основному узагальнену відповідь: «Від цього залежить багатство країни»; «Чим більше буде людина приносити користі суспільству – тим більший його добробут». Особистісне значення вибору професії школярам більш зрозуміле. Майже всі вони вбачають у правильному виборі професії джерело особистого добробуту і щастя.

Таким чином, виявлено протиріччя між майже незнанням суспільного значення правильного вибору професії та узагальненим знанням його особистісного змісту [5].

Можемо виснувати, що освіта завжди була особливою функцією суспільства й держави, спрямованою на формування й розвиток

соціально-значущих якостей кожної людини як члена суспільства й громадянина держави. Впродовж останніх десятиліть розвиток освіти став об'єктом спеціальних досліджень різних галузей знання і сьогодні не існує наукового напрямку у рамках якого б не досліджувалася освіта, зокрема соціологія освіти, що сформувалась як самостійна галузь науки на рубежі XIX-XX ст. Ще Е. Дюркгейм, Д. Дьюї та інші соціологи того часу у своїх працях звертали увагу на необхідність спеціального аналізу проблем, що стосувалися ролі, призначення і функцій освіти [18].

Сьогодні соціологія освіти головним завданням має вивчення розвитку сфери освіти як цілісного суспільного феномену, що сприяє духовному, культурному, соціально-економічному і науково-технологічному функціонуванню, відтворенню і розвитку суспільства. і зосереджена на практичних завданнях, пов'язаних з економікою освіти, освітньою політикою, удосконаленням освіти та прогнозуванням її розвитку, а також на процесі становлення суспільства освіченої людини, та розвитку сучасної цивілізації як цивілізації освіти і наук.

Якщо звернутись до програм розвитку самовизначення школяра в старших класах ЗОШ, то побачимо, що на школяра покладаються певні завдання, зокрема, такі:

- володіти достатніми знаннями про світ праці, про майбутню професію;
- самостійно знаходити джерела інформації та використовувати їх відповідно до цілей;
- адекватно оцінювати власні індивідуальні особливості;
- визначати відповідність професійних вимог обраної професії власним особливостям;
- розуміти перебіг процесу професійного самовизначення;
- володіти високим рівнем розвитку навчальних, пізнавальних і професійних інтересів, мати мотивацію до навчання і допрофесійної підготовки;

- самостійно здобувати знання і розвивати відповідальне ставлення до побудови майбутньої професійної кар'єри.

Соціологія вивчає освіту як відносно самостійну соціальну систему, метою котрої є систематичне навчання й виховання членів суспільства, орієнтоване на опанування ними певних професійних і наукових знань, моральних цінностей, умінь, навичок, норм поведінки, зміст яких визначається політичним устроєм суспільства, соціально-економічним рівнем його розвитку.

У соціологічному аналізі загальної середньої освіти вивчаються її цінності, орієнтири батьків і дітей, їхня реакція на запровадження нових форм освіти, бо закінчення загальноосвітньої школи є для молоді одночасно й моментом вибору життєвого шляху, професії, виду занять.

Сучасні вчені називають такі *завдання соціології освіти*:

- вивчення потреб в освіті, розуміння й оцінка її ролі в житті суспільства та особистому житті людини;
- оцінка рівня і якості знань у контексті їх соціальної значущості;
- аналіз ставлення суспільства і тих, хто навчається, до освіти, виявлення її соціальної цінності [18].

РОЗДІЛ 2. РЕЗУЛЬТАТИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ «ШКОЛА ОЧИМА УЧНІВ»

2.1. Методологія та організація проведення емпіричного дослідження

Як ми те з'ясували в попередньому розділі роботи, критерієм свідомого вибору професії та усвідомлення свого місця в суспільстві, є ставлення до навчання, що визначається науковцями як мотивована спрямованість особистості на:

- усвідомлення соціального та особистого значення вибору професії;
- оволодіння системними профорієнтаційними знаннями;
- активні способи підготовки до майбутньої праці і практична апробація своїх можливостей;
- самовиховання професійно-важливих якостей [20].

Виходячи з зазначеного розуміння навчання, як етапу підготовки до професії, нижче наводимо результати дослідження внутрішньої позиції старшокласників в оцінці навколишньої дійсності, і оцінки соціального середовища в контексті проблеми професійного самовизначення.

В ході соціологічного дослідження впливів освітнього і соціального середовища на планування старшокласниками професійного майбутнього «Школа очима учнів» методом анонімного анкетного опитування упродовж жовтня 2020 року було опитано 41 школяр ЗОШ №5.

Мета емпіричного дослідження – отримати якісні і кількісні характеристики впливів освітнього і соціального середовища на планування старшокласниками професійного майбутнього.

Анкета опитування містила два блоки питань: Блок питань анкети (9-11) містив питання, що дозволяють охарактеризувати респондентів за статево-віковими, соціальними (*сімейним станом*) та освітніми (*шкільною успішністю*) параметрами.

9. Ваша стать: (жінка, чоловік) – опитано 26 старшокласниць і 15 старшокласників (63,4% респондентів - жіночої статі, (36,6%) чоловічої).

10. Яка Ваша успішність в школі?

Більшість опитаних (70,7%) декларує показник шкільної успішності «Добре» (середня оцінка 7-9 балів); до відмінників (середня оцінка 10-12 балів) себе віднесли 19,5% респондентів; на задовільно (середня оцінка 4-6 балів) навчається 7,3% школярів; незадовільні оцінки (1-3 балів) мають (2,5%) учнів.

11. На запитання «**Ви живете з батьком і матір'ю або з кимось одним із батьків?**» відповіді розподілились наступним чином: 56,1% опитаних проживають з батьком і матір'ю; 43,9% - з кимось одним із батьків.

2.2. Аналіз ставлення учнів до навчального середовища школи

У блоці питань нашої анкети **(1-8)** з'ясувались думки десятикласників щодо їх:

1. Ставлення до навчання в школі.
2. Чинників мотивації до успішного навчання
3. Характеру перешкод успішному навчанню
4. Змісту занять на дозвіллі
5. Пріоритетів у предметах шкільної програми, з огляду на вибір майбутньої професії
6. Планування професійного майбутнього
7. Ролі оточення в виборі майбутньої професії, спеціальності та місця подальшого навчання.
8. Чинників вибору майбутньої спеціальності

1. На питання про те, **Чи подобається десятикласникам загалом навчатися в школі**, думка респондентів розділилися таким чином:

Переважна більшість(70,1%) ставиться до навчання позитивно, до негативної відповіді схиляється більше ніж п'ята частина опитаних школярів(22%), коливається з відповіддю 7,3 % опитаних(Рис.1).

Рис.1. Ставлення десятикласників до навчання в школі

2. На запитання «**Що спонукає Вас вчитися?**» необхідність шкільних знань для майбутньої професії (41,5%), або інтерес до процесу навчання (24,4%), назвали головною мотивацією в навчанні майже дві третини опитаних.

Страх перед покаранням за погані оцінки (9,8%), або вимога батьків(7,2%) мотивом майже кожного шостого школяра (Рис.2).

Рис.2. Чинники мотивації до успішного навчання

3. Що Вам заважає вчитися в школі?

До головних перешкод успішному навчанню більше половини десятикласників віднесли «лінощі і неорганізованість» (53,7%). У (12,2%) опитаних немає інтересу до навчання (12,2%).

Вчителів, яким важко знайти підхід до учня, причиною шкільних негараздів вважає майже кожен десятий респондент (9,8%). Батьків, які не цінують школярських старань, чи не стимулюють їх, вважають завадою власним успіхам (4,8%) (Рис.3)

Рис.3. Чинники перешкод успішному навчанню

4. Чи є у Вас улюблене заняття (хобі)?

В уподобаннях десятикласників на дозвіллі найчастіше згадується спорт – 37,1% опитаних вказали різні види спорту, 22% респондентів не мають улюблених занять, читання відносять до улюблених розваг 12,2%, а близько 7% назвали головним заняттям на дозвіллі комп'ютерні ігри.

Кожен п'ятий респондент (близько 20%) вказав і на якесь інше конкретне заняття (малювання, мистецтво, заняття музикою, танці, вишивання, в'язання, перегляд фільмів, колекціонування, вивчення мов, кулінарія, віршування, фітнес тощо) (Рис.4).

Рис.4. Зміст занять на дозвіллі

5. Які предмети для вас пріоритетні (потрібні для майбутнього вступу до вищого освітнього закладу та / або майбутньої професії)?

Щодо пріоритетних предметів, потрібних для майбутнього вступу до вищого освітнього закладу або майбутньої професії) то вибір старшокласників розподілився наступним чином:

Очолює рейтинг предметів українська мова і / або будь-яка Іноземна (95,1%), Математику вважають важливою для себе (73,2%), Історію (51,2%). Інформатика і Фізкультура цікавить (19,5%), Біологія (14,6%), Мистецтво (12,2%), Право (12,2%), Хімія (9,8%), Фізика(9,8%) (Рис.5).

Які предмети для вас пріоритетні (потрібні для майбутнього вступу до вищого освітні установи та / або майбутньої професії)?

Рис.5. Пріоритети у предметах шкільної програми

6. За якою спеціальністю Ви плануєте продовжити своє навчання?

Зі спеціальністю, за якою десятикласники планують продовжити своє навчання не визначились 22 відсотки опитаних.

Такі спеціальності як Дизайн, Психологія, Лінгвістика, Економіка, Програмування, Журналістика цікавлять від 7-9 відсотків опитаних, близько 5 відсотків респондентів обирають Юриспруденцію, Фінанси, Мистецтво, Рекламу.

Найменше уваги десятикласників припадає на такі спеціальності, як Медицина, Педагогіка, Менеджмент, Інженерія – по (2,5%) (Рис.6).

За якою спеціальністю Ви плануєте продовжити своє навчання?

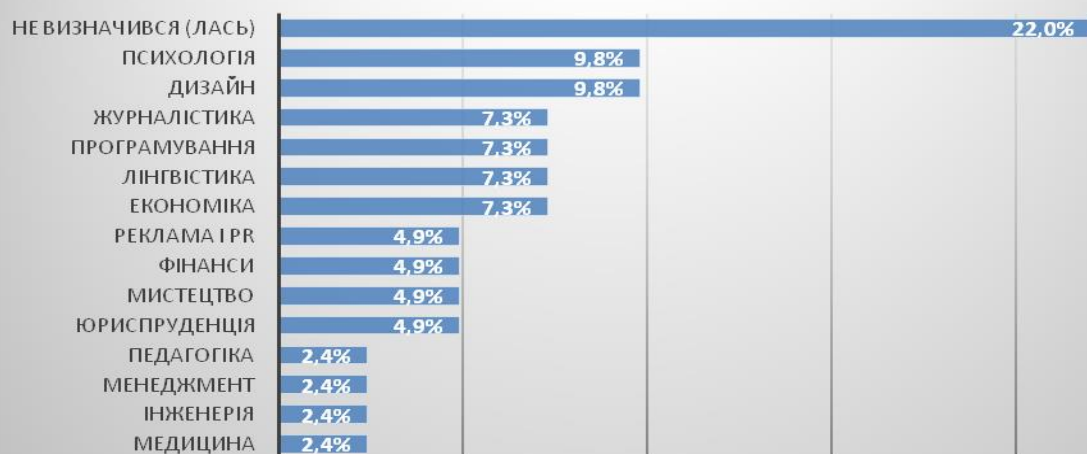

Рис.6. Планування професійного майбутнього

7. При виборі професії, спеціальності та місця подальшого навчання, чия думка і чиї поради, рекомендації є для Вас важливими і наскільки?

При виборі професії, спеціальності та місця подальшого навчання до порад батьків дослухатиметься 80% опитаних, до думок вчителів і друзів - близько 32% опитаних школярів.

Думки і поради батьків щодо професійного вибору є дуже важливими для 31,7% і швидше важливими – для 39%. Близько третини учнів, на їх думку, не потребує батьківських порад: абсолютно не важливо – 12,3%, скоріше не важливо 17%.

Значно менш важливі на думку опитаних поради вчителів – зовсім не зважатимуть на них 41,5% учнів, скоріш не зважатимуть 26,8%, і лише близько третини учнів до них прислухатиметься (Дуже важливо (7,3%), Швидше важливо (24,4%)).

Схожа ситуація з урахуванням думки друзів – їх підказок не потребує більше двох третин школярів (Скоріше не важлива (34,1%), Абсолютно не важливо – (34,1%)) (Рис.7).

Рис.7. Роль оточення в виборі майбутньої професії

8. Якщо Ви замислювалися про вибір майбутньої спеціальності, то що для Вас важливо?

Для більшості опитаних важливо, що обрана професія дасть змогу отримати роботу, відповідну їх власним інтересам і схильностям (61%); високооплачувана робота мотивує до вибору певної професії (24,4%) опитаних, по 2,4 % школярів вказали і на такі чинники вибору, престиж професії, можливість швидкого працевлаштування (легко знайти роботу), легкість навчання, побажання батьків, а 5% не мають відповіді на це питання (Рис.8).

Рис.8 Чинники вибору майбутньої спеціальності

Наступним етапом нашої роботи буде пошук залежності характеру ціннісно-мотиваційних чинників впливу на вибір майбутньої професії старшокласниками від факторів успішності у навчанні, пріоритетів у шкільних предметах та змісту їхнього дозвілля.

ВИСНОВКИ

Аналіз кількісних показників опитування по запропонованих до відповідей позиціях дозволяє зробити наступні висновки:

1. Ставлення до навчання в школі:

Результати нашого дослідження показують, що більшість старшокласників добре розуміє всі переваги своєчасного вибору професійного спрямування і відповідально ставляться до цього (Переважає більшість (70,1%) ставиться до навчання позитивно, до негативної відповіді схиляється більше ніж п'ята частина опитаних школярів (22%), коливається з відповіддю 7,3 % опитаних.

2. Чинники мотивації до успішного навчання:

На запитання «**Що спонукає Вас вчитися?**» необхідність шкільних знань для майбутньої професії (41,5%), або інтерес до процесу навчання (24,4%), назвали головною мотивацією в навчанні майже дві третини опитаних. Страх перед покаранням за погані оцінки (9,8%), або вимога батьків (7,2%) мотивом майже кожного шостого школяра

3. Характер перешкод успішному навчанню:

До головних перешкод успішному навчанню більше половини десятикласників віднесли «лінощі і неорганізованість (53,7%). У (12,2%) опитаних немає інтересу до навчання (12,2%).

Вчителів, яким важко знайти підхід до учня, причиною шкільних негараздів вважає майжекожен десятий респондент (9,8%). Батьків, які не цінують школярських старань, чи не стимулюють їх, вважають завадою власним успіхам (4,8%).

4. Зміст занять на дозвіллі:

В уподобаннях десятикласників на дозвіллі найчастіше згадується спорт – 37,1% опитаних вказали різні види спорту, 22% респондентів не мають улюблених занять, читання відносять до улюблених розваг 12,2%, а близько 7% назвали головним заняттям на дозвіллі комп'ютерні ігри. Кожен п'ятий респондент (близько 20%) вказав і на якесь інше конкретне заняття

(малювання, мистецтво, заняття музикою, танці, вишивання, в'язання, перегляд фільмів, колекціонування, вивчення мов, кулінарія, віршування, фітнес тощо).

5. Пріоритети у предметах шкільної програми:

Очолує рейтинг предметів українська мова і / або будь-яка Іноземна (95,1%), Математику вважають важливою для себе (73,2%), Історію (51,2%). Інформатика і Фізкультура цікавить (19,5%), Біологія (14,6%), Мистецтво (12,2%), Право (12,2%), Хімія (9,8%), Фізика (9,8%).

6. Планування професійного майбутнього

З вибором майбутньої професії не визначились 22% відсотки опитаних. 7-9% відсотків називають такі спрямування подальшої освіти, як Дизайн, Психологія, Лінгвістика, Економіка, Програмування, Журналістика, близько 5% респондентів обирають Юриспруденцію, Фінанси, Мистецтво, Рекламу. Найменше уваги десятикласників припадає на такі спеціальності, як Медицина, Педагогіка, Менеджмент, Інженерія – по 2,5%.

7. Роль оточення в виборі майбутньої професії:

При виборі професії, спеціальності та місця подальшого навчання до порад батьків дослухатиметься 80% опитаних, до думок вчителів і друзів – близько 32%. До поради вчителів не прислухатимуться 41,5% учнів, скоріш не зважатимуть 26,8%, і лише близько третини учнів до них прислухатиметься.

8. Чинники вибору майбутньої спеціальності:

Чинниками вибору професії 61% опитаних назвали змогу отримати роботу, відповідну їх власним інтересам і схильностям, високий рівень оплати праці – 24,4%. респондентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни.
<https://www.twirpx.com/file/331457/>
2. Адлер А. Наука жить. К.: Port-Royal, 1997.
3. Берн. Е. [Ігри, у які грають люди](#) = Games People Play / пер. з англ. К. Меньшикової. Х.: Книжковий Клуб, 2016. 256 с.
4. Бех І.Д. Образ „Я” як мета формування і розвитку особистості. //Педагогіка і психологія. 1998. №2. С. 30 – 41.
5. Вачевський М.В. Підготовка молоді до вибору професії в сучасних умовах. Молодь і ринок. № 1. 2002. С.72-75
6. Выготский Л.С. Психология развития человека. М.: Изд-во Смысл; Эксмо, 2005. 1136 с .
7. Дворецька Г.В. Соціологія. Навчальний посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. К. 2002. 472 с. <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-67.html>
8. Державна національна програма „Освіта: Україна ХХІ століття”
<https://sites.google.com/site/smcprofil/materials/normative>
9. Дзюбка Л., Гриценко Л. Діагностика навчальної мотивації : збірник методик. К. : Шк. світ, 2011. 126 с.
10. Закатнов Д. О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення. К. : Педагогічна думка, 2012. 160.
11. Изменение общества через изменение образования: иллюзия или реальность? И. С. Нечитайло. Харьков : Изд-во НУА, 2015. 552 с.
12. Конвенція про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів №142 (ратифіковано Україною 3 травня 1979 р.) https://zakon.rada.gov.ua/go/993_057
13. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 128 с
http://elibrary.kubg.edu.ua/5696/1/V_Kutishenk%D0%BE_VPP%20%28KL%29.pdf

14. Концепція профорієнтації учнівської молоді. Є.Павлютенков, В.Зінченко, М.Тименко, М.Янцур. Псих.-педагогічні новини. 1994. N 3.-С. 57
15. Мельник О.В. Зміст, форми та методи профконсультаційної роботи зі старшокласниками в процесі профільного навчання. К.: „Мегапринт”, 2008. 76 с.
16. Мэй Р., и др. Экзистенциальная психология. Пер. с англ. Л. Я. Дворко. М.: Институт общегуманитарных исследований, 2005. 160 с.
17. Підготовка до професійного навчання і праці (психологопедагогічні основи): Навч.-метод. Посібник. за ред. Г.О.Балла, П.С.Перепелиці, В.В.Рибалки. К.: Наукова думка, 2000. – 188 с.
18. Подольська Є. А., Подольська Т. В. Соціологія: 100 питань – 100 відповідей. К.: Інкос, 2009. 352 с.
19. Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається (наказ Міністерства освіти України, Міністерства у справах молоді і спорту України від 2 червня 1995 року №159/30/1526) <https://www.slideshare.net/ssuser721be01/ss-86340990>
20. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року <https://don.kyivcity.gov.ua/content/nova-ukrainska-shkola.html>
21. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу : монографія /Л. А. Гуцан, О. Л. Морін, З. В. Охріменко, О. М. Пархоменко, Харків: «Друкарня Мадрид», 2016 . 220 с.
22. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение. М.: Ин-т практической психологии, 1996. - 256 с
23. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб: Издательство «Питер», 2000. 712 с. <http://psylib.org.ua/books/rubin01/index.htm>
24. Сучасна соціологія освіти: від соціологічної теорії до освітньої практики : підручник для студентів ЗВО / Нечитайло І. С. – 296 с.
25. [Холл К. С. Линдсей Г. Теории личности.](#) Пер. [И. Б. Гриншпун.](#) М.: "КСП+", 1997. 719 с.

Рецензія на дипломну роботу

Тема: «Вплив освітнього і соціального середовища на планування старшокласниками професійного майбутнього»

Студент: Пастушок Олександр Володимирович

Науковий керівник: д. соц. н., проф. Глебова Н. І

Дипломна робота є самостійним, комплексним дослідженням, присвяченим актуальній і соціально значущій проблемі — вивченню впливу соціального та освітнього середовища на професійне самовизначення старшокласників.

Актуальність теми зумовлена стрімкими змінами на ринку праці, зростаючими вимогами до професійної адаптивності молоді, а також потребою суспільства в усвідомленому виборі професії молодими людьми вже на етапі завершення загальної середньої освіти.

Автор грамотно сформулював мету дослідження, яка логічно випливає з постановки проблеми. У роботі чітко визначено об'єкт, предмет, завдання, наукову новизну та практичну значущість. Теоретичну основу становить міждисциплінарний підхід, що включає ідеї соціології, психології, педагогіки та філософії. Використано широке коло джерел, зокрема праці класиків психології особистості, а також сучасні соціологічні та педагогічні дослідження, що забезпечує глибину й системність аналізу.

У першому розділі дипломної роботи здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз понятійного апарату, розкрито роль соціокультурного середовища, родини, школи та однолітків у формуванні професійної орієнтації. У другому розділі представлено результати власного емпіричного соціологічного дослідження, що дозволило виявити актуальні тенденції у

сприйнятті школярами навчального середовища та їх уявлень про майбутню професійну діяльність. Важливим досягненням є вдале поєднання теоретичних положень з практичними результатами, що дозволило зробити обґрунтовані висновки.

Робота структурована логічно, виклад матеріалу послідовний і доступний. Автор демонструє вміння самостійно мислити, формулювати наукові висновки, аналізувати та узагальнювати матеріал. Дипломна робота відповідає вимогам, що ставляться до кваліфікаційних досліджень бакалаврського/магістерського рівня. Робота відзначається актуальністю, науковою обґрунтованістю, методичною коректністю та практичною цінністю.

Рецензент:

доктор соціологічних наук,
професор кафедри психології та соціальної роботи
проректор з наукової роботи
та інноваційної діяльності
Хортицької навчально-реабілітаційної
національної академії

Гордієнко Наталія Миколаївна